קרח

א. בדיני ביטול תרומה במאה וא' (שה„תרומה[1] עולה באחד ומאה"[2]) שנינו במס' תרומות[3]: ר' יהושע אומר תאנים שחורות מעלות את הלבנות לבנות מעלות את השחורות (תאנה של תרומה שחורה או לבנה שנפלה למאה תאנים של חולין חציין שחורות וחציין לבנות כולן מצטרפין לבטלה . . ואם שחורה נפלה מעלה אחת מן השחורות ואם לבנה מעלה אחת מן הלבנות והשאר חולין כשהיו. רע"ב) . . רבי אליעזר אוסר (אם שחורה נפלה השחורות אסורות ואם לבנה נפלה הלבנות אסורות. רע"ב), ורבי עקיבא אומר בידוע מה נפלה (שחורה או לבנה) אין מעלות זו את זו, וכשאינו ידוע מה נפלה מעלות זו את זו (וברמב"ם[4] נפסקה הלכה כר' עקיבא, ד„אם אין ידוע אם שחורה היתה ואם לבנה, עולה באחד ומאה מן הכל").

והנה טעמו של ר"א האוסר בדין זה, לכאורה מובן בפשטות, שהרי במציאות לא נתערבה התרומה אלא בחמשים (אם לבנה – בין חמשים השחורות), וממה נפשך ליכא מאה מהמין שנפל.

וכתבו מפרשים[5], שר"י ס"ל, שכיון „שאם הי' רוצה הי' דורסן ומערבן הכל ביחד"[6], לכן כולן מצטרפין לבטלה [ואף שאין מבטלין איסור לכתחילה, מבאר התוי"ט[7] ד„הני מילי להרבות בהיתר כדי לבטל האיסור, אבל בכה"ג שאינו מרבה בהיתר אלא משנה האיסור מכמות שהי' ומפרידן כאשר הי' מקדם כדי לערבם יחד בכה"ג נ"ל דשרי לבטל לכתחילה"].

ובטעמו של ר"ע שמחלק בין ידוע מה נפל ואינו ידוע, כתבו[8], דבידוע איזו תאנה נפלה, שחורה או לבנה, „אין מעלות לפי שיכול לאכול האחרות, וכיון דמותרות הן אין מסייעות לבטל, אבל אם אין ידוע אם שחורה נפלה או לבנה נפלה כיון דכולן בספק איסור מעלות זו את זו".

---

1) כדעת ר"א בפ"ד דתרומות מ"ז. וכ"פ הרמב"ם הל' תרומות פי"ג ה"א. וראה נ"כ שם.

2) „למה סמכו על שיעור מאה בתרומות שהרי תרומת מעשר אחד ממאה ומקדש הכל שנאמר (פרשתנו יח, כט) את מקדשו ממנו אמרו חכמים דבר שאתה מרים ממנו אם חזר לתוכו מקדשו" (רמב"ם הל' מאכלות אסורות פט"ו הט"ז, והוא מספרי פרשתנו שם. ירושלמי תרומות פ"ד ה"י). וראה לקמן הערה 14.

3) פ"ד מ"ח.

4) הל' תרומות רפי"ד.

5) רע"ב למשנה שם. וראה הערה הבאה.

6) וברי"ש שם ד"ה ר"א כתב, דבר פדי' בירושלמי שם מפרש, דהוא „משום דאם רצה טוחן ומתיר". ולפנינו בירושלמי אי' „בר פדי' אמר טוחן ומתיר (ואף על גב דבר פדי' אמר אין בלילה אלא ליין ושמן בלבד מודה הוא הכא שהן נבללות)", והיינו א) שאי"ז בפי' דעת רבי יהושע, ב) לא נאמר שכיון שאם רצה לטחון בטל לכן מותר גם בלי טחינה, אלא „טוחן ומתיר", ובפי' פ"מ דהכוונה כפשוטה, ש„טוחן ודורס את כולן שיהיו נבללין זה עם זה ומתיר אותן ע"י כך". ואולי היתה לפני הר"ש גירסא אחרת בירושלמי, או שמפרש כן דברי בר פדי' – ראה תוס' אנשי שם למשניות שם. ואכ"מ.

7) במשנה תרומות שם.

8) ר"ש, פי' הרא"ש, רע"ב – סוף משנה.

וצריך להבין טעמו של ר"י – מה בכך „שאם הי' רוצה הי' דורסן ומערבן הכל ביחד", הרי בפועל לא טחנן ודרסן, ואיך מעלות זו את זו?

וכן צ"ע בדעת ר"ע – מה בכך שהאדם אינו יודע אם שחורה היתה או לבנה ו„כולן בספק איסור", הרי ספק זה הוא רק בהידיעה דהאדם, אבל במציאות – לא נתערבה התרומה במאה (שהרי תאנה לבנה אינה מתערבת עם תאנה שחורה (וכן להיפך), ובלשון התוספות[9] „אין השחורות ראויות להיות בספק דימוע שלעולם השחורות ניכרות מתוך לבנות"); ואין כאן תערובת של אחד ומאה[10]?

ב. ויש לומר, שר"א ר"י ור"ע פליגי בכללות גדר ביטול בתערובת יבש ב־יבש – שאינה דומה לתערובת לח בלח, שזו היא תערובת ממש, שנעשו מציאות אחת שאי אפשר להפריד ביניהם, מ־שא"כ יבש ביבש שכל אחד נפרד בפני עצמו, אלא שהאדם אינו יודע איפה נמצא האיסור – ויש לבאר גדרה של תערובת זו בשני אופנים[11]:

א) גדר תערובת יבש ביבש אכן שונה מגדר תערובת לח בלח, שאינה תערובת בהחפצא אלא רק מצד הגברא, שבידי־עת האדם יש תערובת של איסור בהי־תר, אבל גם זה מספיק לבטל האיסור.

ב) גם תערובת יבש ביבש היא בה־חפצא, כי גדר „תערובת" הוא זה שאי אפשר להכיר בין ההיתר והאיסור.

וזהו טעם פלוגתת ר"א (שאוסר) ור"י ור"ע:

ר"א ס"ל שגם גדר תערובת יבש יבש צ"ל בהחפצא, ולכן ס"ל שאין הלבנות יכולות להעלות את השחורות (וכן להי־פך), שאין כאן תערובת במציאות, וכנ"ל בלשון התוספות שאי אפשר שיתערבו כי לעולם ניכרות בפ"ע.

משא"כ ר"י ור"ע ס"ל דתערובת יבש ביבש מספיק גם כשהוא רק מצד הגב־רא, בידיעת האדם (שאינו ידוע[12] היכן האיסור). וזהו גם טעמו של ר"ע דס"ל ד„כשאינו ידוע מה נפלה מעלות זו את זו" – מחמת תערובה בידיעת האדם, וב־נדו"ד בידיעתו הם מעורבין בכל המאה.

ועפ"ז יש לבאר גם טעמו של ר"י דס"ל שכולן מצטרפין לבטלה לפי „שאם הי' רוצה הי' דורסן ומערבן הכל ביחד" (אף שלא דרסן ועירבן): הדריסה בתא־נים היא (לא רק בגדר „אם הי' רוצה" סתם, אלא זוהי) דרך הכל לדרוס התא־נים[13]: וכיון שתערובת דיבש ביבש הוא

---

9) ד"ה והתחתונות – זבחים עג, א (בדברי ר"א).

10) ראה במשנה ראשונה למשנה תרומות פ"ד שם, מ"ש לבאר מחלוקת התנאים שם. ובכמה מפרשי המשנה והירושלמי שם.

11) להעיר מב' הדיעות בגדר ביטול ברוב, אי משום דאולינן בתר רוב ותולין בכל א' שהוא מן הרוב (ההיתר), או שהאיסור מתבטל ונהפך להיות היתר – ראה אנציקלופדי' תלמודית ע' בטול ברוב בתחלתו. וש"נ.

12) לא רק להאדם, אלא לכל בני אדם, וגם א"א לברר. ולהעיר משו"ע יו"ד סצ"ח ס"ג. ט"ז שם סק"ו. ואכ"מ.

13) ראה משנה ראשונה למשניות שם מ"ח סד"ה ר"י, שתירץ כן קושיית התוי"ט על הרע"ב הא אין מבטלין איסור לכתחילה. וראה תוס' אנשי שם שם בסופו. וברידב"ז לירושלמי תרומות שם ה"ז מפרש בר"ש ורע"ב „וכיון שבידו לעשות כן ע"כ עולה" (אלא שביאורו הוא באו"א מהמבואר בפנים).

(לא התערובת בפועל, במציאות, בהחפצא, אלא) התערובת שבידיעת ומחשבת האדם, ס"ל לר"י, דכיון דרגיל ובמילא ברצונו לדרוס התאנים, הרי ברצונו (ומחשבתו) של האדם אינו מפריד ומחלק בין השחורות והלבנות וה"ז[14] תערובת כל המאה ברצון ומחשבת האדם.

ג. והנה בירושלמי[15] יש פלוגתא בדעת ר' יהושע, אם זה שמעלות זו את זו הוא גם בידוע איזו נפלה (שחורה או לבנה), או דבידוע איזו נפלה גם ר"י ס"ל דאין מעלות זו את זו, ולפי זה, המחלוקת בין ר' יהושע לרבי עקיבא היא, "בשידע ושכח, על דעתי' דרבי יהושע מעלה על דעתי' דרבי עקיבא אינו מעלה" ("רבי יהושע ס"ל שכיון דשכח הוי כאינו ידוע לו בשעת שנפלה, ור"ע ס"ל שהואיל וידע בשעה שנפלה אין מעלות זו את זו, אע"פ ששכח אח"כ"[16]). והרמב"ם שפסק כר' עקיבא (כנ"ל), פסק ג"כ כדברי הירושלמי, ד"ידע מה היתה אחר שנפלה ושכח הרי כולן מדומעות".

ולכאורה צ"ע סברת ר"ע למה כשידע ושכח כולן מדומעות ואין מבטלות זו את זו, הרי עכשיו כולן בכלל ספק איסור? ואין לומר דכיון שכבר נדמעו החמשים (כשידע), שוב אין מתבטלים אח"כ כששכח[17] — שהרי מפורש במשנה[18] "סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה (סאה) ואח"כ נפלו שם חולין אם שגג מותר", דאף שמתחלה לא היו מאה לבטל ונדמעו, הרי כשאח"כ נפל שם עוד בשוגג מצטרפין לבטל, ולמה לא נאמר גם כאן דכאשר שכח (וה"ז שוגג) הרי כולן בספק איסור ומצטרפין לבטל?

ויש לומר, שלדעת הירושלמי (ופסק הרמב"ם) — סברת ר"ע היא אופן שלישי בגדר תערובת יבש ביבש. דלדעת ר"י כל גדר התערובת הוא אך ורק בידיעת ומחשבת האדם, אבל ר' עקיבא ס"ל, דאף שיסוד תערובת יבש ביבש הוא מצד ידיעת ומחשבת האדם, הרי המצב בידיעת האדם פועל על החפצא. שזהו חידוש התורה בדין תערובת יבש ביבש, דאף שמצד המציאות עצמה, אין האיסור מעורב ממש בההיתר ורק שאינו ניכר בפ"ע, וא"כ יסוד גדר התערובת הוא מצד המצב של ידיעת האדם, הרי מצב זה בידיעת האדם פועל שינוי במציאותו של הדבר, כאילו הם מעורבים ממש.

ולכן חלות דין תערובות מצד ידיעת האדם היא רק כאשר לא ידע בשעת הנפילה, שאז אנו אומרים שהתערובת שמצד ידיעת האדם פועלת חלות דין תערובת, וכאילו נפלה במאה, אבל כאשר בשעת הנפילה ידע, ונמצא דבדעת האדם לא היו השחורות והלבנות מעורבות, אין השכחה שלאח"ז יכולה לחדש בהתאנים, מאחר שמצד התאנים הרי הלבנות והשחורות אינן מעורבות, ושכחה אינה יכולה לעקור מציאות זו (וגם לעקור את ידיעת האדם בשעת הנפילה, שהי' ידוע לו אם שחורה נפלה או לבנה נפלה).

---

14) ולהעיר דמן התורה אף תרומה בטלה ברוב ואיסור דימוע בפחות ממאה ואחד הוא מדרבנן, ודרשת חז"ל הנ"ל (הערה 2) היא אסמכתא בעלמא (ראה רמב"ם הל' תרומות ספי"ד. תוד"ה ועולה — ב"מ נג, א. ד"ה אתי דימוע — נדה מז, א. ועוד).

15) תרומות שם ה"ז.

16) פני משה שם.

17) ראה מלאכת שלמה כאן מ"ט מפי' הר"ש שיריליו "דכיון דנאסרו נאסרו".

18) תרומות פ"ה מ"ט. רמב"ם שם פי"ג ה"י.

בסגנון אחר: כדי שידיעת האדם תפעול דין בהחפצא, התאנים השחורות והלבנות, שמצ"ע אינן מעורבין, צריך להיות שינוי בתאנים עצמן, שנפלה שחורה או לבנה, שבזה נעשה כאן עירוב במציאות, שהתאנה השחורה היא בתוך השחורות, ואז כאשר אין ידוע איזו מהם נפלה, הרי העירוב בדעת האדם פועל עירוב בהתאנים שנפלה בהן תאנה של תרומה, אבל כאשר ידע ושכח, אין שכחת האדם מערבת התאנים שבמציאות אינן מעורבין.

ד. ויש להסביר הטעם שענין זה, דידיעת ומחשבת האדם בכוחה לפעול בדבר שחוץ ממנו, מפורש בתרומה דוקא – כי יסוד הדין דמחשבה פועלת מפורש בנוגע לתרומה, שלמדין ממ"ש[19] „ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן", „במחשבה בלבד תהי' תרומה"[20].

ואף שבנדו"ד המדובר אינו בדין הפרשת וקדושת תרומה אלא בדין ביטולה של התרומה, שהתאנים מותרות באכילה, מ"מ זה נובע מכך שבדיני תרומה מחשבת האדם יש לה כח מיוחד.

ובעומק יותר יש לומר (ע"ד הרמז), שגם ע"י התרת כל התאנים לאכילת ישראל נפעל בהם ע"ד הפרשת תרומה, וכדיוק לשון המשנה „מעלות זו את זו", אף שהכוונה היא שהותרו באכילה, כי זה גופא שהתאנים הותרו באכילה לישראל פועל בהם עלי', גם לפני שהאדם אוכלם.

והוא ע"ד ענין התרומה שישנה במחשבה[21], כי גם להדיעות דאין המחשבה פועלת שתהא תרומה, הרי עכ"פ מועלת להתיר הטבל באכילה[22], דנותן עיניו בצד זה ואוכל בצד זה, וג"ז נלמד ממ"ש ונחשב[23].

ומעין זה בנדו"ד, דידיעת ומחשבת האדם פועלת על חפץ שחוץ ממנו שנעשה מותר באכילה. ומצד הכשרתו באכילה לישראל[24] הרי זה גופא עלי' בהדבר, כנ"ל.

ומזה הוראה בדבר גודל ערך ידיעת ומחשבת האדם – שמזה יש ללמוד הן בצד הלא טוב, עד כמה צריכים להיות זהיר ממחשבה בלתי טובה, כי נוסף על חומר הדבר מצד עצמו הרי זה מזיק גם לעולם סביבו[25], והן – ומרובה מדה טובה – בגודל העילוי והצורך במחשבה טובה, לחשוב בטובת הזולת, דנוסף על העזרה במעשה בפועל או בדיבור, הרי גם מחשבה מועלת הרבה[26].

---

19) יח, כז.

20) רמב"ם הל' תרומות פ"ד הט"ז. שו"ע יו"ד סשל"א סעיף מו. וראה שו"ע אדה"ז או"ח סתנ"ז ס"ח.

21) קידושין מא, ב.

22) ראה לקוטי לוי"צ – אגרות קודש (ע' דש ואילך). וש"נ. וראה תשובות וביאורים (קה"ת, תשל"ד) ס"ד ס"ב הערה 8 (אגרות – קה"ת, תשמ"ז – ח"א ע' רלט בהערה).

23) ראה רש"י קידושין שם ד"ה במחשבה. רש"י ותוס' ד"ה ובמחשבה – גיטין לא, א: מנחות נה, א. וראה בכל הנ"ל (בנוגע לתרומה במחשבה) אנציקלופדי' תלמודית כרך יו"ד ע' רעו ואילך. וש"נ.

24) כידוע שדברים שאפשר שהאדם יעשה בהם מצוה וכיו"ב הם למעלה משאר דברים שאינם ראויין שהאדם יקיים בהם מצוה (או לומר ברכה עליהם וכיו"ב) – ראה המשך תער"ב ח"ב ע' תתפג. ע' תתקסא. ועוד.

25) ראה זכרי' ז, יו"ד. ח, יז. תניא אגה"ק סו"ס כב (קלה, ב).

26) ראה בארוכה לקו"ד ח"א בתחלתו. סה"מ

ועל ידי שכאו"א מישראל חושבים אך טוב א' על זולתו, הרי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה[27], שהקב"ה מביא שתפעול ובמעשה בפועל, ומגלה בכ"א מישראל, באיזה מצב שהוא, את (העלם) הטוב שבו, שיבוא לפועל במחשבה דיבור ומעשה שלו, בחיי היום־יום בקיום ה־תורה ומצותי',

ועי"ז מקרבים את הגאולה האמתית והשלימה, ביאת כל ישראל כל יושבי' על אדמתם, וקיום מצות תרומה וכל המצוות התלויות בארץ, כפשוטן בכל הפרטים, ולכל הדיעות מדאורייתא, ב־מהרה בימינו ממש.

(משיחת ש"פ עקב תשמ"ה)

תש"ג ס"ע 91 ואילך בשם הרלב"ג. וראה כתר שם טוב (קה"ת) אות מג. רטז (בסופה). רפה. ועוד.

27) קידושין מ, א. ולהעיר מתניא פט"ז. סה"מ תש"ב ע' 87.